

וצדק אור והחיים נהרתי לבני ועיני עשיתי

אור החיים

על התורה

מאת רבינו הקדוש אור עולם
רבי חיים בן עטר זי"ע

מוגה ומתוקן ע"פ דפוס ראשון
מהדורה מטוארת ומדויקת
בתוספת פסוקי המקרא
כותרות משנה ומראי מקומות
ומחולק לימות השנה

©
כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'

בארץ ישראל: טלפון. 9924603 (02) פקס. 5435884 (03)
בארה"ב: 718)437-3514 Fax. (718)437-0054 Tel.
באירופה: 44-20-8806-0176 Tel.

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס. 03-5423180

עיצוב כריכה ושערים: ר. פלד

הקדמת אור החיים

א

הקדמת הרב המחבר בשפה ברורה מדבר וחייילים יגבר

ולבבו יבין בהעירו, ואתו ידרש, והעמיד הדברים על ברין, אל אשר יהיה שמה הרוח, רוח דעת, כי ממנו תוצאות חיים:

פְּתוּב פּוֹנְבֵיאִים, מי האמין לשמענו, באזנינו שמענו, ישמע חכם לב והיה למבוזה נפש היפה. בינה שים עיניו, ולבד תשית, לנאב בכונס משקה מים חיים, וכמוציא משקה בטהרת ידים מוכיחות, תורת אלהים חיים:

וְכַתוּב יוֹשֵׁר דְבָרֵי אֱמֶת, אמת מארץ תצמח, העירותי מצפונה של תורה, באות נפשי. ותער נפש חיים"א"ל השק"ת, והעירה מלבד אלהים - זו תורה, טעמתי בקצה המטה, ותהי כפי מתוקה מיערת הדבש. ותקו נפש חיים לאור באור תורה, ובתבלין שנים ושלשה שמות ממין אחד מצטרפין, להעלות על ספר את אשר הבינותי:

הָאֶחָד - רוח נכון, לכונן דעתי, להרחיק דברי חול ותענוגי עולם הזה, כי הם הדברים הפוגמים מעיקרם, ופוגמים פגמת בשר את המתוק, ולא יאירו שבילי פרושי התורה ממקור האמת, ואם יאירו יהיו כסף סיגים:

וְאֵת השני - אקח רוח דעת, לשקל במשקלת הדעת, בהתכוננות הדעת, שהוא דבר המתאים בין החכמה והבינה. ואל זה אביט בדבר ואפנו, ואת אשר עדין יגיעו הדברים, להבין בהם, לבל ישימו בפייהם מר למתוק דבש, ויורק טעמו מחסרון המקבל:

וְהַשְּׁלִישִׁי - הנו נכבד, יראת ה' היא אוצרו:

וְדַעְתִּי גליתי, לפני גולה עמקות: הנני, הנני עבד לך ה', נוטע גן עדן, להקריב בפניו לפני אדוני, אולי תתעשת אלי, ויהיה כל פריי קדש הלולים. לרצותך אל חי חפצתי, וקנה קניתי, ליחד אשת דודים חפצתי וחשקתי:

וְהַרְיִנִי משעבד דעתי וידעתי בכללות ארבע, וארבע מוצקות בבניני, בגין עולם קטן, בהכנת נפשי מול שמך, שפע ומשפיע ונשפע, דבקתי נשמתתי, והתחלתי ובארתי בתורה, ופני מול פני שמו מודעת, לבל יכשילני הכושל והמכשיל, ובארתי שנים שלשה גרגרים בכל פרשה, תורה לשמה:

הַמְּכַתֵּב מכתב אלהים הוא, ואמרות ה', בהם ה' תמדות גנוזות. והאותיות יגידו למו, וקוצייהן למעלה מהם - את זו דרש רבי עקיבא, עם נקודות הפסוק. אל סודם יכספו, ואל רוח החיה פמהלקת, את נפשם שאפה רוח דעת יראת ה' לחיים:

בַּמְּכַתֵּב על השביל, בשבילי החכמה, וסעיפי השבילים, כי רבו למעלה. וה' נתן חכמה לשלמה להבין שלשת אלפים משל, ויהי שירו חמשה ואלף. ההוא אמר אמרתי אחכמה, והיא רחוקה ממני, את דרך עץ החיים:

מִכְתָּב לחז"ק זה"ו, עץ חיים היא למחזיקים בה. הן עם בני ישראל רב ועצום, דור דורות, זה בא בטענת מארשה, וזה בא בטענת אשה בתוליה אקח, לי למנה נתנה, אשר ארשתי לי, חלקי ה' אמרה נפשי, כל אשר נשמת רוח חיים:

פְּתוּבִים משני עבריהם, אל עבר פני איש, הבא לטל, הנה שכרו אתו, זו תורה, אשר נתיחדה לו לשחר פניו. והוא יקרא בעל תורה, אשר עשאה כלי, מכאן ואילך העם נזונים ממנה, הבשר אשר בו רוח חיים:

וַיִּכְתֹּב משה את התורה הזאת, מפי אלהים, מלה במלה, ספורות תבותיה, מגויות אותיותיה, מי זה ימלל ספורות דעות, באו יחד בדבור אחד, אשר הכין בחכמה נעלמה מעיני כל חי, שם באר מים חיים:

בְּכַתְבָּן נאמרו הדברים, מפי קדוש, הן חסר הן יתר, בסדר להשכיל, השמע עם קול אלהים מדבר, ואליו ידרוש, להיטיבו באחריתו, נכון יהיה בהר ה', ונהרו אליו במושב, מושב אלהים חיים:

פְּתוּב להורותם, נטה קו מאור תורה, לנפש אדם הבאה להופיע, נקבה תסובב גבר, הן הן גבורותיו, להשכיל להיטיב, נר מוכן להעלותו בשני מאורות הגדולים, אשר חצב מן מהאשל רם, ולצלע נכון טפיים עולים, כי שלה גדול משלו, תורת חכם מקור חיים:

פְּתוּב אחד אומר דורשני וחייה, וכתוב אחד אומר ישבני ואתישב, ומי בעל דברים יגש אליו,

עיון בשעור הדבור עצמו דרך פשט, ומהם דרך דרש, ומהם דרך רמז, ומהם דרך סוד בדרך נסתר ונגלה לעינים לו:

ולפעמים אמשך בקשת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משנה מדרשת חז"ל. וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק חס ושלום על הראשונים אפלו כמלא נימא. אלא שהרשות נתונה לדרושי תורה לעבדה ולזרעה, אור זרוע לצדיק, וארץ החיים מעלת פירות, לכל זרע זרוע, אשר זרע בה בעלה, בן תורה. רק לדבר הלכה, אל אשר יהיה שמה הרוח, אשר תכנו ראשונים אחריהם לא ישנו. גם שלא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים, אשר לא שפרונו נוחלי תורה מפה אל פה, אלא על פי הקדמותיהם אשר קבלו דלי מדלי, אשר דלה לנו איש האלהים, מהם יקחו הקדמותיהם, בני תורה, לעמל ולעשות מסלת הכתובים, ואורח ודרך ושביל ונתיב, ולהכניס בכתובים דברים שנאמרו בעל פה:

ובמעט זמן, לרגעים בנתי, בשנים שלשה גרגרים בכל פרשה, וקבצתים ושמתי באמתחתי. והמו עלי סערוט ימי המונעים, ולא שבו הרודפים, קייתי לשלום והנה מלחמה, רץ אחר רץ לצר ולצורר, וצרה נוגעת בחברתה, עד צואר הגיע. ונדרתי מעיר לעיר, ונתקים בי הנמלט מן הפחד יפל אל הפחת. ולא שבת נוגש ומדהבה, וביאת שדרפו למדד בגסה דנוני, וקול הב הב לא פסק, אף פי תם הפסך והמקנה. והעמידו גברא אחזקתיה, ואין חונן. וסוגרו דלתי תורה, פי האיש הבלעל הולך וחסך, ויוסיף לחטוא איש ישראל חס ושלום:

והאיר ה' עיני שכלי, אין זה אלא לקום ולעלות אל מקום חשבתני בו הוא מקום השכינה, עיר הרמה, עיר החביבה על אלהי עולם וממשלות עולם עליון ותחתון. ואזרחי כגבר חלצי, וספנתי עצמי ספנות גדולות דרך מדבר באתי בו, עד פי הביאני ה' פה עיר ליאורני יע"א, לעלות דרך פאן לארץ חפצתי. והצפתי ביושבי ארץ, וקימתי גרסת הגמרא או בטולף או בטולא דבר עשו:

ומצאתי אנשים בה יחידי סגלה, אותם ידרש ה' לטובה, אשר מנפשמ חמדו להיטיב, ברוח נדיבה, ברוח סמוכה, ויבחרו בחיים, זה לאהב, וזה לכבוד, וזה לעזר להועיל בני ציון היקרים הדר היקר, נרבה ורחם אותם לעכבני אתם עם ימים,

והן הקיפני שאור שבפסתי, וחמ"ץ את ארץ מצרים, בשכשף מצרי"ם במצרי"ם, נרדף דלקוני בתפיסה במסירה ועלילה ונגידה, ביד שר צר אכזרי. וכשזה נופל זה קם, באין מבטח לרגע, מחיי להרגיע:

ואני בתוף עמקי ים הצרות, תפיסות על עסקי ממון, ועל עסקי נפשות, את נפשי הצלתי. וכיושב בעולם חדש ישבתי, ולמות מתוף תורה חשבתני, ואל אור החיים נתתי לבי ועיני שכלי. וירגל מלאכתי הלכתי, ולא יכלתי לתת חלק מהימים למלאכה זו בקביעות, אלא ארבע או חמש שעות בכל שבוע. ויהי בבקר יום הששי יום יצירתי, כי עת לחנה, דבי דידן נצח, להבראות, לעשות רצון מלך החיים, פי חפץ הוא לבריאתי, פי מלאכת שמים על שכמי שמת ימי חורפי (ללמוד) [ללמד] תורה לחפץ ללמד. גם לחזר אחרי היכול להבין. נוסף על צרכי צבור ומשא הנצרכים, לא לחלק בלבד, אלא לגבות ולספות ולחלק, ולהצר במצמצמות, צרכים ראיה שכלית, לזון נפש אביונים צדיקים וטובים. נוסף על מעמסת פזור תורה בכל יום, שתי דרשות ערב ובקר, לכל בני העיר. וכי יארכו הימים, דרשות שלשה בכל יום:

את כל זה חפצתי עשות לי, ויחדתי זמן מועט למצוה זו, לפרש שנים שלשה גרגרים ממאמרי אלהים חיים. אחד המרבה ואחד הממעיט:

וקדמותי בתפלה מול מקור החכמה, ואלי פי קראתי, שלא אפשל בדבר שאינו רצוי לפניו. גם יחונני, לכל אפשל במכשול גנבת דעת, קטן וגדול. וסיג עשיתי שמשכתי ידי מפתחת ספרים, לא לקלותם וננתי חלילה חלילה, כי בלם אענדם לראשי ואחעשר בהם, אלא לכל אפשל להתפסות בשמלתם. ובפתחי בספר תורת ה' לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים, לדעת הערותיהם וישוביהם, ואכניס טפח ואפרש פרוש ממצע מביניהם, ולזה יקרא אחיו של נחש הקדמוני, פי ערום יערים להתגדר. אלא תורת ה' כתובה לפני, והיא העירה אותי, והיא השיחמתי, והיא האירה נפשי לאור באור הערבי, והרגשתי בנפשי שראתה נסתרות, ותאכל ותשבע ותותר ממטעמי התורה, באור פני מלך חיים:

כתבתי וקבצתי על יד על יד, ועיר שם ועיר שם, את אשר הבינתי, מהם ישוב הכתובים דרך

הקדמת אור החיים

ההוא אָמַר וְעָשָׂה, וְהָיָה לִי לְפָנָיו לְמַשִּׁיב פָּנָיו, כִּי בְּאֵלֶּה חֲפְצָתִי, לְהַדְרִיִּים כָּל הַכְּתוּב לְחַיִּים בְּתוֹרַת אֱלֹהִים, וּמֵאַרְבַּע רִחוֹת בְּאֵר הָרוּחַ נְדִיבָה, בְּמִרְפֵּא לְשׁוֹן, מְעִינֵיהֶם הָאִירוּ, וְאָמְרוּ עֲלֵינוּ לַעֲשׂוֹת, לְהוֹצִיא הוֹצֵאוֹת, לְהַעֲלוֹת עַל מִזְבַּח הַדְּפוּס כָּל הַכְּתוּב לְחַיִּים:

וְנִשְׂאָ לְפָנָיו אֹתָם לַעֲשׂוֹת הַדְּבָר בְּהִירוֹת וְזִירוֹת, מֵה' תִּהְיֶה מִשְׁפָּרְתָם שְׁלֵמָה, וְזִכּוֹת הַרְבִּים תִּלְוֶי בָהֶם, צְדָקָתָם עוֹמְדָת לְעַד, לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים:

וְיַעֲצוּנִי כְּלִיּוֹתִי, לְהַדְרִיִּים הַחֲדוּשִׁים סְמוּיִכִים לְמִקְרָא וְתַרְגוּמֵם, וּפְרִישׁ אֲדוֹן הַמְּפָרְשִׁים וְאוֹרָם, רַבִּינוּ שְׁלֵמָה ע"ה, לְתוֹעֵלַת הַבַּא לְקָרוֹת שְׁלֵא יִחְסֹר לוֹ כָּל לֶחֶם אֲבִירִים. וּבְרַחֲמֵי לִי מֵאֵתִי תַחֲתֵי פִשְׁטֵי הַכְּתוּבִים, שֶׁהֵם דָּרָךְ קֶצֶרָה, וְדִקְדוּקִים הַשִּׁיכִים לְיִשׁוּב הַכְּתוּבִים. וְיַחֲדָתִי דָּרָךְ אֲרָפָה מִשָּׂא וּמִתָּן בְּעִנְיֵי הַפּוֹסְקִים וְיִשׁוּבֵי מֵאֲמָרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל, וְכַתְּבֵתִי הַעוֹלָה מִתּוֹךְ מִשָּׂא וּמִתָּן דָּרָךְ קֶצֶרָה:

וְקִרְאֵתִי שֵׁם הַחֲבוּר סֵפֶר אֹר הַחַיִּים, כִּי הַתּוֹרָה נִקְרְאָת אֹר, דְּכַתִּיב 'כִּי נֹר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר'. וּלְפִי שֵׁשׁ כֶּמֶה דְּבָרִים שֶׁיִּתְיַחַס לָהֶם אֹר, [אוֹר] הַנֹּר, וְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְכוּכָבִים. לְזֶה צִינְתִּיהוּ **אוֹר הַחַיִּים**, שֵׁם זֶה מִיַּחַס לְבוֹרָא עוֹלָם הַנִּקְרָא חַיִּים, דְּכַתִּיב 'וּמִלֶּךְ חַיִּים', וְלַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרְאָת חַיִּים, דְּכַתִּיב 'תּוֹרַת חֶכֶם מִקּוֹר חַיִּים', וְלַצְדִּיקִים הַנִּקְרָאִים חַיִּים דְּכַתִּיב 'וְאֵתֶם הַדְּבָרִים וְגו' חַיִּים כָּלְכֶם'. בְּרוּךְ ה' הַשֵּׁם חֲלָקָנוּ **בְּחַיִּים:**

וְכִפְּי פְּרוּשׁוֹת הַשְּׂמִים, מוּל בּוֹרָא עוֹלָם, שֶׁיַּעֲלֶה לְפָנָיו לְרִצּוֹן חֲבוּר זֶה לְהֵאִיר עֲנַפֵּי הַקֶּדְשָׁה. וְאֵם שְׂגִיתִי בְּאִיזָה דְּבַר יַעֲלֶה לְרִצּוֹן הַעֶסֶק אֲשֶׁר עֲסָקְתִּי, שֶׁהַפֶּל הִיא (לְשֵׁמוֹת) [לְשֵׁמֹת] אֱלֹהֵי בּוֹרָאִי, שֶׁמִּתַּח לְבִי, וְאוֹר עֵינַי, הוּא אֲדוֹנֵי אֱלֹהִים **חַיִּים:**

וְתִשְׁלָם מְלֹאכֶת שְׂמִים זו, בְּחֻדֶשׁ אָב הַרְחֵמֵן, בְּיוֹם טוֹב שֶׁקָּבְעוּ יִשְׂרָאֵל, יוֹם גָּמַר מְלֹאכֶת עֲצֵי הַמַּעֲרֻכָה, שְׁנַת **אָשׁוּר** אוֹר לוֹ בְּצִוִּי"ן. - אֲשֶׁר אֲנִכִּי עוֹלָה שְׂמָה, עֶבֶד הַשֵּׁם, עֶבֶד תּוֹרָה, עֶבֶד יִשְׂרָאֵל.

חַיִּים בֶּן לֵא"א הַחֶכֶם הַשְּׁלֵם כְּמוֹה"ר **מִשָּׂה** ו' עֲטָר זֵלֵה"ה

יָמִים עַל יְמֵיהֶם תּוֹסִיף, שְׁנוֹתָם, שְׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם עַד הַעוֹלָם:

וְאֶרְבַּעַה הִמָּה מִיִּטְבִּי לְכַת בְּדָרָךְ טוֹבִים, הִמָּה רֵאשִׁי הַמִּתְנַדְבִּים וְשׁוֹעִים בְּקַהֲלַת לִיאֹרְנִי, זָכוּ לְטוֹל חֲלָקָם בְּחַיִּים, בְּתוֹסֶפֶת מְרַבָּה טוֹבָה, הִלֵּא הִמָּה:

הִרְאֵשׁוֹן אָדָם, הוּא, בְּנֵן שֶׁל קְדוּשִׁים מִמְשַׁפַּחַת רָם, הֵן גְּבִיר הֵן נְדִיב, נִשְׂא וְרָם וְנִעְלָה, כִּהֵה"ר רַפְּאֵל נֵר"ו, בֶּן לְאוֹתוֹ צְדִיק, תּוֹרָה וְגִדְלָה בְּמִקּוֹם אַחַד, כְּמוֹה"ר עֲמֻנָאֵל אִירְגָאס זֵלֵה"ה:

וְאֵתוֹ קָמוּ עֲמָדוֹ שְׁתֵּי שְׂרָשׁוֹת הַזָּהָב, הָאֲחִים הַמְעֵלִים, רָכְבוּ מַעְלוֹת הַנְּדִיבוֹת, ה"ה הַגְּבִירִים הַרְמִים כִּהֵה"ר אַבְרָהָם וְכִהֵה"ר מִשָּׁה נֵר"ו, בְּנֵיו שֶׁל נְדִיב גְּדוֹל, הַנֶּאֱמָר בּוֹ וּבְמַעֲשָׂיו, סֵתֵר לוֹ, לְכוּף אֶף, שֶׁפֶל בְּרָךְ, ה"ה הַגְּבִיר הַמְּפֹאֵל בְּנִכְסִים כִּהֵה"ר יַעֲקֹב בְּרוּךְ קֵאֲרָאוּאֵלֵי מְנוּחָתוֹ בְּעַדָּן:

וְעִמָּהֶם, יִשָּׁר בְּאָדָם, חֲפֵץ חֶסֶד הוּא, אֲשֶׁר נְדָבָה רִחוּ אֹתוֹ לְאַחֵז בְּסִנְסְנֵי הַתּוֹרָה, ה"ה הַגְּבִיר הַמְרוּמָם כִּהֵה"ר מְרַדְכֵי בַּאֲסָן נֵר"ו:

וְהַבֵּא עַל הַחֲתוּם אֲשֶׁר חֲצָן בְּזוֹעוֹתָיו, וּבְרַף עַל הַמְּגַמֵּר בְּנְדִיבוֹת לְבוֹ, הוּא הַגְּבִיר הַנִּכְבָּד, נִשְׂא וְרָם כִּהֵה"ר רַפְּאֵל נֵר"ו, בֶּן הַגְּבִיר טוֹב לְשֵׁמִים וְלִבְרִיּוֹת ה"ה כִּהֵה"ר מִשָּׁה חַיִּים אִירְגָאס נ"ע:

אֶרְבַּעַה מְלֶכֶי חֶסֶד עִם הַחַיִּים נִשְׂאוּ קוֹלָם, לְעִזְרָנִי בְּחֶסֶדָם. וּבְחֻרֵי בְּאֲשֶׁר חֲפְצָתִי עֲשׂוֹת, עַד גְּדָר אָמֹר שְׂאֵל מָה אֲתָן לָךְ וְגו':

וְיַעֲצוּנִי כְּלִיּוֹתִי, בְּאֲמֹר, לַעֲת פְּזֹאת הַגְּעֵת, עֲלוֹת עַל מִזְבַּח הַדְּפוּס מֵה שְׁחַדְשֵׁתִי מִפְּשִׁי הַכְּתוּבִים, הֵן אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַנְּשִׂאִים, יְדִפְסוּ כָּל הַכְּתוּב לְחַיִּים:

וְאֵף גַּם זֹאת אֲנִסְתְּנִי הַבוֹשָׁה מֵהֶם, כְּעַל כָּל הַטּוֹבוֹת קְדוּמוֹת, וְיִקְרוּ מְלִין בְּפִי לֹמֵר לָהֶם בְּאֵלֶה חֲפְצָתִי:

וְהִנֵּה אִישׁ לְנִגְדִי, אֲזוֹר אוֹר בְּמִתְנִיּוֹ, אוֹהֵב ה', וְחוּנֵן אוֹהֵבֵיו בְּחֶבֶה רַבָּה, תִּהְיֶה מִשְׁפָּרְתוֹ מֵעַם ה' שְׁלֵמָה אֱלוֹפִי וּמִיַּדְעִי, וְלִקַּח הַמְּשָׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ.

ישנו במציאות ושמים וארץ, הכל פאשר לכל בראו ה' בדבור אחד, וזה הוא אומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, דקדק לומר שני אתיו, לרבות כל הנמצא בעולם. ולהיות שהנבראים הם רבים, כי מלבד העשרה דברים הנפרים ונראים לעין כל, כמו שמנאום חז"ל (חגיגה יב.) וזה לשונם: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, שמים וארץ אור חשך תהו בהו וגו' מים רוח. עד כאן. מלבד אלו יש עוד בריות אחרים נעלמים ונבלעים בכחות היסודות, יש מהם נפרים באמצעות ההתכה, יש מהם באמצעות ההרפכה, יש מהם בהשתנות הזמנים, יש מהם בכת היולי ורבו מלספור, אשר לזה כללם הבורא בשני פרטים גדולים ועצומים, בשמים ובארץ, והם הם השני רבויים שרבה באומרו את השמים ואת הארץ, ובמאמר אחד ברא הכל תעלה שמו. ותמצא שאמרו חז"ל (ר"ה לב. מגילה כא.) בראשית מאמר הוא, כי בו השלימו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, הראשון שבכלן בו נברא הכל, אלא שלא היה מסדר, והיו כל הבריות בנמצא, אבל חסרו הסדר, וסדרן הקדוש ברוך הוא דבר יום ביומו. ביום ראשון הכין והבדיל האור מן החשך, וקנה החשך מקומו והאור מקומו, וביום שני וכו'.

והעדר הנאמן לפרושנו זה מה שאמר הפתוח (להלן ב א) כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, שאין משמעות לכתוב, ובמה שפרשנו יבא כמין חמר, כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא, ביום הבריאה, לעשות, פרוש, לתקן בששת ימים, כאומרו (שמות לא יז) כי ששת ימים עשה ה' וגו', פרוש, תקן, כי הבריאה ביום ראשון במאמר אחד נבראת, אלא שהיה הכל חסר תקון:

למה הדבר דומה, למי שרצה לבנות פלטרין, וקדם מכין אבנים ועצים ועפר וצרכי הבנין במשלם, ואחר כך יבנה בית, פן הבורא ברוך הוא ברא כל צרכי העולם בדבור אחד והכינו, והיה הכל מנוח גדיש בערבוכיאי, ואחר כך התחיל לסדר דבר דבור על אפניו ועשה פעלו, תעלה שמו:

ותמצא שפשרצה לברא השמים אמר (פסוק ו) יהי רקיע בתוך המים, פרוש, קבע לו מקום, אבל הוא כבר נברא במאמר ראשון, וכן הארץ (פסוק ט) ותראה היבשה:

והאש שלא הזכיר ה' תקונו כל עקר, הוי יודע כי האש לא גלה ה' מקורה כגלוי השמים והארץ והמים, להיותה מקור חזק ויש ממנו כליון לעולם אם היה בנמצא כמים וארץ, ואין העולם יכול להתקיים, לזה הניחו הקדוש ברוך הוא במקומו שנברא במאמר ראשון מבלע ברעפים, עד שהצריך אדם לו והקיש

א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ב והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים: ג ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור: ד וברא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: ה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

בעזר יוצר אורה. אבאר פרוש התורה. ליחד שמו הנורא:

אשר עשאי מראשית. ויעצני וקראני ראשית. לנעם ראשית. אתחיל לבאר ספר בראשית:

נפתחו השמים ואראה מראות אלהים, ברא קצות הארץ, ואתבונן במה שהרשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירותי ממזרחת של תורה:

אומרו בראשית ששעור התכה היא סמוכה, כמו שתאמר ראשית דבר, וכאן חסר הנסקף לה, ומי פאלהינו יודע דבר, הלא ממנו מוצא דבר:

ב אומרו בתחלת סדר הבריאה השמים, ורבותינו חז"ל (חגיגה יב. ב"ר ד ט) פראו התכה שהיא מרפכת משני דברים, אש ומים, ומעתה הרי זה חס ושלום נותן יד לפושעים לומר כי זו היא התחלת הבריאה, אבל המים והאש לא בראם חס ושלום הבורא, אחר שהשמיענו הפתוח עצמו שתחלת הבריאה היא שמים, ואם המים נבראו, היה לו להקדים בריאתם. וחז"ל נשמרו משתי הערות, ופרשו ששעור הפתוח הוא על זה הדרך: בראשית בריאת שמים וארץ היתה הארץ תהו וגו', לא שתחלת הבריאה היתה שמים וארץ. דבריהם חז"ל לא הספיקו להסיר הטעות, כי לדבריהם למה לא הודיע הפתוח אחר כך בריאת מים ואש ועפר ורוח, והגם שאמר הפתוח (פסוק ט) יקוו המים וגו' ותראה היבשה, אינו בנשמע שנבראת, ויותר צודק המשמעות שמצויה היתה, אלא שגזר עליה להגלות כשיקוו המים:

ג' יש לדקדק בפתוח אומרו את השמים ואת הארץ, מה בא לרבות בשני אתיו אלו:

אכן פונת הפתוח היא על זה הדרך, וקדם אעירה שחר המצג אצלנו מגדלת הבורא מה גדלו מעשיו, כי האדון ברוך הוא יוכל דבר דבור בלתי משג בנבראים, כאמרם חז"ל (מכילתא יתרו) בפרוש הפתוח (שמות כ א) ויבדל אלהים את כל הדברים וגו', וזה לשונם: דברים שאין הפה יכול לדבר, והוא, שאמר כל עשרת הדברות בדבור אחד, ולא קדם דבור לחברו:

ובה נבא אל הבאור, והוא, כי האדון תעלה שמו כל מה שבא בעולם שהם המקורות, וכל אשר

אחרונה, וגם אותיות כל דבר ודבר, לא קדמה התחלת התבה לסופה, וגם ככל אות ואות אין לה קדם תחלתה לסופה:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת, אלה הם הדברים אשר הודיענו ה' בתבת בראשית, פרוש, הכל הוא ראשית, כי לא היתה בבריאה חלק מאחר, אלא הכל הוא ראשית, והבן:

וטעם האדון אשר בחר לברא בדרך זה, מלבד הטעם שאמרנו שרצה להודיע חלק מגבורותיו ותברך, עוד תמצא פי כשידבר ותברך בגבורות' שהיא בחינה המתחזקת לשם אלהים, מן השם הוא להיות הדברים נדברים כסדר זה, ותמצא שרמזו ו"ל (מכות כד. הוריות ח.) בנעם דבריהם וזה לשונם: אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה' שמענום. עד כאן. נתפנו לומר במתק לשונם, הדברים הנאמרים מבחינה זו שהוא 'אלהים' המתחזקת לגבורה' תדבר בדברים האלה הרבה דברים יחד, ולא דוקא אנכי ולא יהיה לך אמר בדבור אחד, אלא כל העשרה דברים כאמור בדבריהם במקום אחר (מכילתא יתרו כ א), אלא המשג אצלנו הוא שנים מהם, ועין מה שפכתנו בפרשת יתרו (שמות כ א). והנה בריאת מעשה בראשית נברא בשם אלהים דכתיב ברא אלהים, לסבות הרבה, לזה דבר בדרך דברים עצומים ונוראים כמו שפכתנו:

ב וברך דרש ותבאר תבת בראשית על דרך מה שאמר הכתוב (תהלים לג ו) 'בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם'. ויש לך לדעת כי תעלה שם אלהינו לא ברא המלאכים עד יום שני, כדי שלא יטעו הטועים כי היו מסייעים אותו במעשה בראשית (ב"ר א א), ולדבריהם ו"ל יש לנו להעיר איך יתכן לומר שהמלאכים נבראו מאחריהם, הלא לפי מה שאמר הכתוב וברוח פיו כל צבאם', פי צבא השמים נבראו מרוח שיצא מפי עליון כפיכחול, אם פן בהכרח לפי המרגש, המלאכים יבראו קדם שמים וארץ, פי הרוח יקדים לצאת קדם שיצא הדבור, וכיון שהשמים והארץ נבראו מהדבור, הרי כבר קדם הרוח שממנו יצאו המלאכים. לזה אמר הכתוב בראשית ברא וגו', פרוש, פי ה' הקדים המאחר שהוא הדבור, לרוח, הפך הידוע אצלנו בטבע הדבור, וברא שמים תחלה והפך הסדר ועשה ראשית דבור לרוח, לטעם האמור בדבריהם ו"ל (שם), והוא, שלא יאמרו שהיו המלאכים עוזרים ומותחים עמו שמים וכו'. ומודיענו הכתוב כי האדון ברוך הוא לא יקח אליו שעור מהנבראים, שהנבראים אינם יכולין להפך הסדר המטבע בהם בעת הבריאה, מה שאין פן הבורא ברוך הוא יכול הוא לדבר בדרך אשר יחפץ. ולזה תמצא שדיק הכתוב באמרו 'בדבר ה' שמים

ברעפים והוציא מהם אש שעור המספיק לו, כאומרם ו"ל (ב"ר יא ב) שעל פן אנו מברכים במוצאי שבת בורא מאורי האש. גם בנה גלה ה' אפן הערבוב שהיו מערבין המקורות והיסודות בשעת בריאתם קדם שהכניס ה' כל אחד על משמרתו, כי אם לא היה דבר זה במציאות לא היתה דעת אנוש סובלת ידיעה איך יהיו מערבים יחד מקורות, ומה גם עפר ואש:

והן אמת שהיה יכול הבורא לכלל במאמר הראשון גם את הסדר, אלא לסבות הרבה עשה פן, ואחד מהם גלו אותה רבותינו ו"ל באומרם (אבות פ"ה מ"א) והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא לפרע וכו', ולתן שכר טוב לצדיקים וכו':

וא"י קשה בעיניך אומרם ו"ל (שם) בעשרה מאמרות נברא העולם לשון בריאה, פי סוף כל סוף כל זמן שהיה חסר התקון כאלו אין כאן בריאה. המשל אם הארץ לא היתה נגלית, אין מקום לנבראים, וכמו כן שאר הבריות שהיו מערבבים, כמו האור והחשך, אם פן כל שלא נתקן כאלו לא נברא, לזה יתיחס גם פן להם הבריאה:

וא"י קשה בעיניך למה כתבה התורה עקר הבריאה בדרך זה, ולא כתבה בפרוש ברא ה' השמים והעפר והאש והרוח, שפנה לא יהיה איש נבוב ילכב:

דע כי התורה תודיע ותשמיע כל נסתה, וחספן ה' להודיע פח מעשיו לעמו והודיענו סדר הבריאה ואפנה, וכי הוא האל הגבור הנאזר בגבורה ברא בדבור אחד כל יש וכל הווה, וחספן ה' להודיע לידידיו פח מעשיו, ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים הטועים:

ועוד יש טעם אחר שתייב לדבר כסדר האמור, והוא, שאם היה אמר הכתוב כסדר החפצים בו הסכלים, והוא שיאמר פי ברא ארץ וברא מים וכו', היה בנשמע פי בראם כל אחד בפני עצמו, ואחר האמת לא פן הוא, והלא ידעת פי לא יחספן ה' בדובר שקרים ולא יפון לנגד עיניו, ואיך יתחיל ראש דבריו חס ושלום בדברים שלא פן הוא, לזה דבר אמת אפן הבריאה 'פי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס' (הושע י ד) להודות ולגדל לבורא ברוך הוא ויאמרו לאלהים מה נורא מעשיך:

ודקדק לומר בראשית, ולא אמר 'בראשונה', כפח מעשיו הגיד לעמו' (תהלים קיא ו), והוא, פי לפי מה שהקדמנו פי הכל ברא בדבור אחד, דרך שם נשפיל פי מי שידבר כמה דברים בדבור אחד, גם בדבור לא יצטרף להקדים אות לחברתה, ומעתה כשאמר ה' תבת שמים לא קדמה שי"ן למ"ם ולא מ"ם ראשונה למ"ם

לא יכוננו אל האמת וישגו, וצא ולמד ממעשה המלאך מט"ט ואלהיהו כי שגגו, וכן יקר מקרה ויענישם ה' אפלו על השוגג, מה שאין שופט במשפט זה ליושבי ארץ, וכןה יתאמת מה שפרשנו ונכון:

והגם כי מצינו לרבתינו ו"ל (חגיגה יב. ב"ר א טו) שהרגישו בשני הדקדוקים שבפסוקים, ותרצו כי טעם שבפסוק אחד הקדים שמים ובאחד הקדים ארץ, כי נתפנו לומר ששניהם יצאו כאחד. וטעם שבמקום אחד אמר אלהים ובמקום אחד שתף שם הרחמים, אמרו (ב"ר יב טו) כי מתחלה עלה על דעתו לברא בשם אלהים, וראה שאין העולם יכול להתקיים, שתף וכו':

דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הפסוקים בנתיבות העיון וישוב הדעת, הגם שקדמונו ראשונים וישבו באפן אחר, כי שבעים פנים לתורה (במדבר יג טו), ואין אנו מזוהרים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפרושים שישתנה הדין לפיהן, ולזה תמצא שהאמוראים אין פח בהם לחלק על התנאים במשפטי ה', אבל בישוב הפסוקים ובמשמעות מצינו להם בכמה מקומות שיפרשו באפן אחר:

שוב הצצתי בשכליות העיון הפסוקים כי יסבלו דברינו גם דברי קדמונינו עליהם השלום. וקדם נשפיל לדעת איך יצדק בהאדון ברוך הוא ראש וסוף במחשבתו, שבתחלה חשב בדין וחזר לשתף, כי האדון ברוך הוא לא יבצר ממנו מזמה, במעט זמן ובפחות מהרף עין ידע הכל, ויכון אל האמת בהשקפה ראשונה כבכול, ברוך הוא וברוך שמו:

אכן דע כי פגנת שתוף הרחמים תסבל שני ענינים, האחד, כי ה' ירחם לפעמים למי שיחפץ לרחם מבלי הביאו במשפט, כי זו היא מדת הרחמים למחל ולסלח. ושם 'אלהים' גם פן למי שלא ירצה למחל יביאהו במשפט, וכפי זה יש לך אדם שלא יבא במשפט ודרך שני הוא, פי לעולם אין ה' מותר לשום אדם בעולם, וכל העולם יעמדו למשפט אין נמלט. ויש לך לדעת אומרים ו"ל (ירושלמי שקלים פ"ה ה"א) וזה לשונם: כל האומר הקדוש ברוך הוא ותתן יתרו בני מעיו, אלא במשפט יעמיד ארץ, ואין אדם נמלט מהדין. וכפי זה הנה ברכנו לנו דרך השני. ומעשה אפן הבריאה לפי דבריהם ו"ל הוא על זה הדרך: בתחלה ברא במדת אלהים שהוא יחוס המשפט, וכך הוא התכלית שעמד הכל בדין, אלא שראה שאותו הדין לא יוכל העולם עמד בו, שתף עמו מדת הרחמים, פרוש, לא שחזר בו ממחשבה ראשונה חס ושלום, אלא שיעשה המשפט בדרך רחמים, כמו שתאמר שלא לפרע מהאדם ענוש באחת, גם שלא לפרע ממנו תכף ומיד בלא הארכת זמן, ולעולם אין לאדם אלא מה שיעניע אליו במשפט,

נעשו, שהקדים בריאת שמים שנבראו מהדבור, ואחר כך אמר וברוח פיו כל צבאם:

ומעשה שעור פרוש תבת בראשית הוא על זה הדרך, כי להיות שיש בדבור שני דברים, הרוח והדבור עצמו, וכל אחד ברא ממנו ה' בריאה חדשה, ואין אני יודע מי קדם משניהם אם הרוח אם הדבור, לזה אמר כי ראשית היה מעשה שמים וארץ, וממוצא דבר אתה יודע כי הדבור היה ראשית לרוח שיצא מפי עליון:

ג עוד יש לנו להבין שני שבין שני הפסוקים, בפסוק זה לא אמר אלא שם אלהים, וכתוב אחד הוא אומר (להלן ב ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים' שהזכיר שני שמות. ועוד כי פאן הקדים שמים לארץ, ושם הקדים ארץ לשמים:

ונראה כי שתי קשיות אלו כל אחת מתרצת חברתה, והוא על דרך מה שפרשו ו"ל (סוטה לא). בשני מקראות הפסוקים בתשלום שכר הצדיקים, כתוב אחד אומר (שמות כ ו) 'ועשה חסד לאהבים' ולאהבי ולשמרי מצותי', וכתוב אחד אומר (דברים טו) 'לאהביו ולשמרי מצותיו לאהב דור', ואמרו ו"ל כי מה שאמר הכתוב לאהבים, לאהביו בלבד, ואינו חוזר גם לשמרי מצותיו שהם העושים מיראה, כי אותם בפסוק אחר הזכיר שהם אלף דור, גם פסוק שאמר לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור אינו חוזר אמרו לאלף דור אלא לשמרי מצותיו הנסמכת לה, ולא לתבת אהביו הקודמת, כי אותם הנה שכתב אתם בפסוק אחר שהוא לאהבים:

גם אנחנו נפרש שני מקראות הללו על זה הדרך: **בראשית ברא אלהים את השמים**, שם זה של אלהים, פרוש, מדה זו של הדין בלא שתוף שם הרחמים, זה הוא דוקא למה שנוגע להשמים, ואינו חוזר לאמרו ואת הארץ, כי הארץ בראה בשתוף שם הרחמים, ועל כתוב אחר סומך, והוא אמרו 'ביום עשות ה' אלהים ארץ', כי אין עולם בני אדם יכול להתקיים בדין גמור בלא שתוף רחמים לצד שהם מחמיר פדוע, ואמרו 'ושמים' אינה נמשכת עם הארץ בבחינה זו של השתוף, ואפן מעשיה הלא הם פסוקים בפרשת בראשית, וכןה נתישבו שני הדקדוקים כמין חמר. וענין ידיעת מי קדם, הנה פתבנו למעלה שכל הבריאה יחד נבראת בגבורתו יתברך:

ולא יקשה לך מה משפט יערה ה' לבני אלים יושבי שמים, שיצדק לומר עליהם שם אלהים, הלא תמצא שאמרו ו"ל (חגיגה טו) במעשה מט"ט שדנהו לפני אלישע ומחיהו שתיין פלטי דנורא, וגם אליהו וכו' (ב"מ פה), וכמה משפטים לשרי מעלה, והגם שאין להם יצר, עם כל זה ימצא בהם הטעות, כי לפעמים